

Змова у структурі співучасті у злочині

У статті обґрунтовано, що змова – це іманентна властивість та структурний елемент співучасті. Структура співучасті у злочині – це система ролевих, функціональних і суб'єктивних зв'язків між співучасниками, які вступили у змову і взаємодіють з метою досягнення єдиного злочинного результату й реалізації власних цілей у межах групових. Змова може бути попередньою, коли відбувається між співучасниками до початку виконання об'єктивної сторони злочину. Інший вид змови, не попередню, запропоновано умовно називати ситуативною. Ситуативна змова при співучасті має місце, коли діяльність одного виконавця приєднується до діяльності іншого (інших) виконавця вже в процесі вчинення злочину, але до його закінчення.

Ключові слова: змова, співучасть, структура співучасті, попередня змова, ситуативна змова.

Постановка наукової проблеми та її значення. Злочинна змова є найнебезпечнішою формою вчинення злочину як в Україні, так і у світі. Відповідальність за спільну злочинну діяльність (групову та організовану) регулюється насамперед у нормах інституту співучасті у злочині. Змова переважно розглядається як ключова ознака цього інституту. Водночас поняття змови зустрічається у нормах Особливої частини КК України. Попередня змова – це критерій поділу співучасті на форми: група осіб як співучасть без попередньої змови, та інші форми співучасті, у яких має бути попередня змова – група осіб за попередньою змовою, організована група та злочинна організація (згідно ст. 28 КК України). Вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою як кваліфікуюча ознака передбачена у понад 90 складів злочинів Особливої частини КК України. Проте немає єдності серед вчених у вирішенні питання щодо значення (статусу) змови у структурі співучасті.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Значний внесок у дослідження цієї проблеми здійснили такі вітчизняні вчені як П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, В. І. Борисов, Л. П. Брич, В. О. Глушков, Д. М. Горбачов, В. К. Гришук, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, Г. П. Жаровська, О. М. Костенко, О. М. Литвак, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, П. П. Михайленко, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, М. І. Панов, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, А. Н. Трайнін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Д. М. Харко, С. Д. Шапченко, М. Д. Шаргородський, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценко та інші. У працях цих вчених багато уваги приділено ознакам співучасті у злочині, проте не вирішеним залишилось питання про значення та види змови у структурі співучасті у злочині.

Мета статті. В межах цієї статті пропонується вирішення питання про місце змови у структурі співучасті у злочині.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як відомо, співучасть у злочині серед обов'язкових ознак передбачає спільність умислу. Тобто всі співучасники злочину діють умисно, що означає обов'язкову наявність таких фактів: між всіма співучасниками має місце змова на вчинення конкретного злочину; усвідомлення кожного із співучасників того, що він своїми діями спільно з діями інших вчиняє злочин; кожен співучасник поінформований про злочинні дії виконавця; бажання або свідоме допущення настання єдиного злочинного результату.

Серед форм співучасті у злочині у чинному законі закріплено такі як група осіб; група осіб за попередньою змовою; організована група; злочинна організація. Під першою розуміється група осіб, що вчиняє злочин без попередньої змови. Тобто попередня змова може мати місце у співучасті, а може бути відсутньою. Потребує з'ясування питання: чи може мати місце співучасть без змови? Ураховуючи визначення спільності як сутнісного ядра співучасті та зміст поняття взаємодії, взаємодія і спільність дій співучасників унеможливають односторонній зв'язок між ними, який виключає навіть мінімальну змову на спільну злочинну діяльність і, отже, – співучасть [1, с. 541]. Змова є для співучасті відправною ознакою, тобто такою, за наявності якої злочин набуває ознак співучасті, а отже, є її обов'язковою ознакою. За відсутності змови на вчинення злочину у співучасті має місце лише односторонній суб'єктивний зв'язок, що виключає співучасть [2, с. 114.] Тому двосторонній суб'єктивний зв'язок є обов'язковою ознакою співучасті.

Досліджуючи системні об'єкти, яким є і співучасть у злочині, слід виходити насамперед із структурного аналізу елементів цілісного об'єкта і розкриття механізмів інтеграції. Структура співучасті у злочині – це система рольових, функціональних і суб'єктивних зв'язків між співучасниками, які взаємодіють з метою досягнення єдиного злочинного результату й реалізації власних цілей у межах групових. Такі зв'язки можливі лише за наявності змови між співучасниками.

Група осіб як форма співучасті передбачає участь у злочині декількох (двох або більше) виконавців без попередньої змови між собою. Проте таке законодавче визначення не означає відсутність змови взагалі. Змова між учасниками групового злочину має місце, хоча і відбувається тоді, коли один із виконавців уже розпочав виконувати об'єктивну сторону складу конкретного злочину. Тому слід констатувати, що без змови не можлива співучасть. Недарма поняття «кримінальна змова» у законодавстві багатьох держав є тотожним поняттю «співучасть» [3, с. 108-109].

У більшості випадків така змова є усною, коли співучасники узгоджують свої дії словесно. Однак можлива й письмова змова – шляхом обміну записками, накресленням плану дій чи іншою знаковою інформацією; можна досягти змови й за допомогою технічних систем (телефону, інтернету тощо). Рідше змова виражається в конклюдентних, тобто мовчазних діях, з яких можна зробити висновок про справжні наміри особи. Це, наприклад, обмін жестами, мімікою, певними рухами, унаслідок чого дії співучасників стають узгодженими. У будь-якому разі змова, взаємна узгодженість – це обов'язковий структурний елемент співучасті. Змова має бути на вчинення конкретного злочину, що знаходить вираження в спільності дій співучасників, і проявляється в поінформованості. У філософській теорії спільної діяльності одним із чотирьох її основних видів визнається спілкування як передача інформації. Відповідно спілкування слід розглядати необхідний засіб забезпечення ефективності діяльності співучасників, які вступають у змову для досягнення ними злочинного результату.

Попередня змова – лише один із її видів, змова, яка відбувається перед початком вчинення злочину. Адже «попередній» – той, якій міститься перед іншим; який здійснюється перед чимсь, передуює чомусь основному; підготовчий [4, с.796]. Змова – іманентна (необхідна, обов'язкова, конститутивна) властивість співучасті. «Іманентний» означає властивий природі самого предмета або явища, *внутрішньо* притаманний їм [5, с. 787] (курсив наш. – О.К., Я.Р.). Підтримуючи розуміння співучасті з позицій системно-структурного підходу, визнаючи наявність структури співучасті, яка є *внутрішньою* будовою системи співучасті, яка обумовлена існуванням стійких зв'язків між її частинами (елементами), слід констатувати, що змова – структурний елемент системи співучасті.

У контексті теми нашого дослідження доцільно згадати поняття необхідної співучасті, коли той чи інший злочин може бути вчинено виключно двома чи більше особами. На сьогодні надзвичайно актуальною проблемою для України є подолання корупції, яка визнана загрозою національній безпеці України (п. 3.3 Розділу 3 Стратегії національної безпеки України) [6]. У кримінально-правовому розумінні корупцію також слід визначати як злочинну *змову*. У цьому контексті вважаємо виправданим застосування поняття «необхідна співучасть». Під необхідною співучастю слід розуміти спільну умисну участь декількох суб'єктів злочину, змова яких є обов'язковою для вчинення певного умисного злочину [7, с. 113]. Вітчизняні науковці у своїх дисертаційних дослідженнях, присвячених протидії корупції, цитують вислів нобелівського лауреата доктора О. А. Санчеса: «*Корупція – таємна змова між державними службовцями і бізнесменами для досягнення протизаконних та аморальних переваг*» [8, с. 37; 9, с. 64; 12]. (курсив наш. – О.К., Я.Р.). Корупція – це завжди злочинна змова двох чи більш осіб. Одержання неправомірної вигоди від іншої особи є необхідною співучастю у широкому розумінні. Такі дії можуть бути вчинені лише за наявності змови, двостороннього суб'єктивного зв'язку між особами. Як і в інших корупційних злочинах, має місце спільність дій та необхідний рольовий розподіл, за якого одержання неправомірної вигоди службовою особою може мати місце лише за умови її надання іншою особою, а надання неправомірної вигоди передбачає її одержання службовою особою [7, с. 116].

На основі вищенаведеного, можна констатувати, що одним з підходів до розуміння поняття «змова» є її визнання структурним елементом системи співучасті. Проте існує й інший науковий підхід, коли поняття співучасті і змови протиставляються. Тоді констатується, що з питання про кримінальну відповідальність за спільну злочинну діяльність існує доктрина «співучасті» і доктрини «змови». Проте в юридичній науці домінує інша концепція: «співучасть = змова». Юридичною ознакою, що об'єднує співучасників та обумовлює їх спільну відповідальність, що дозволяє відмежувати співучасть від інших випадків збігу декількох осіб в одному посяганні, є суб'єктивний зв'язок між співучасниками у виді змови. Змова передбачає спільність волі як ознаки умислу [10, с.

58].

Поза межами інституту співучасті у злочині у вітчизняному кримінальному законі використовується поняття «змови», а не «попередньої змови». Зокрема, у Загальній частині КК України у розділі «Злочин, його види та стадії» (ч.1 ст. 14), а також в Особливій частині – «Злочини проти основ національної безпеки України» (ч. 1. ст. 109), «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» (ч.1 ст. 369-3), «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (ч.1 ст. 437).

Отже, закріплене у розділі VI Загальної частини КК «Співучасть у злочині» формулювання «попередня змова» не відображає усього змісту поняття змови. Між учасниками одного злочину, або ж взаємопов'язаних злочинів на кшталт корупційних (надання-одержання неправомірної вигоди), має місце змова як таємна угода як мінімум двох осіб. У тлумачних словниках змова визначається так: «таємна угода для досягнення якоїсь мети; зговір. Взаємна домовленість про спільні дії» [5, с. 769].

Тому змова як таємна угода щонайменше двох осіб може бути попередньою, коли відбувається до вчинення злочину, заздалегідь чи безпосередньо прямо перед злочинном, але до замаху на нього. Якщо ж змова відбувається в процесі здійснення злочинного діяння, то вона не є попередньою. Вчинення злочину групою осіб передбачає участь у злочині декількох (двох або більше) виконавців без попередньої змови між собою (ч. 1 ст. 28 КК України). Як слід називати такий вид злочинної змови? У науковій літературі вчені, розглядаючи проблему неефективності у протидії корупції в Україні, застосовують поняття «інтуїтивна змова», коли йдеться про особливий соціальний механізм, що породжений особливостями суспільного устрою, а також людської психіки [8, с. 75]. Коли в процесі вчинення злочину об'єднуються зусилля кількох учасників для полегшення його вчинення і більш ефективного досягнення злочинного результату, відбувається змова учасників, яку також умовно можна назвати інтуїтивною. Разом з тим, очевидно, що змова, яка не є попередньою, відбувається не лише інтуїтивно, але й під впливом певних обставин, ситуації, що склалася. Ситуація – сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей; стан, положення, обстановка [11, с. 288]. Тому умовно пропонує таку, не попередню змову, *називати ситуативною*. Ситуативна змова при співучасті має місце, коли діяльність одного виконавця приєднується до діяльності іншого (інших) виконавця вже в процесі вчинення злочину, але до його закінчення.

Спільність є найбільш важливою ознакою співучасті, яка уособлює її сутність, по суті, ідентифікує дану форму вчинення злочину серед інших. Отже, можна припустити, що у всіх законодавчих конструкціях, де використано термін «змова», йдеться про спільні дії, про поєднання зусиль щонайменше двох осіб для досягнення спільної злочинної мети – чи то при готуванні до злочину, чи то при вчиненні дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, чи щодо результатів офіційного спортивного змагання з метою одержання неправомірної вигоди, чи під час планування, підготовки або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту. Пропонуємо удосконалити попередню наведене поняття структури співучасті у злочині, зважаючи на отримані нами висновки щодо змови як іманентної властивості та структурного елементу співучасті. Структура співучасті у злочині – це система рольових, функціональних і суб'єктивних зв'язків між співучасниками, які *вступили у змову* і взаємодіють з метою досягнення єдиного злочинного результату й реалізації власних цілей у межах групових.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, можна узагальнити певні висновки. Змова – це іманентна властивість та структурний елемент співучасті. Структура співучасті у злочині – це система рольових, функціональних і суб'єктивних зв'язків між співучасниками, які вступили у змову і взаємодіють з метою досягнення єдиного злочинного результату й реалізації власних цілей у межах групових. Змова може бути попередньою, коли відбувається між співучасниками до початку виконання об'єктивної сторони злочину. Інший вид змови, не попередню, умовно пропонуємо називати ситуативною. Ситуативна змова при співучасті має місце, коли діяльність одного виконавця приєднується до діяльності іншого (інших) виконавця вже в процесі вчинення злочину, але до його закінчення. У подальшому отримані висновки дозволять обґрунтувати тезу про те, що у всіх конструкціях кримінального закону, де використано термін «змова», йдеться про спільні дії співучасників для досягнення єдиної злочинної мети. Також слід продовжити науковий пошук у площині визначення ознак та видів змови як кримінально-правового поняття.

Джерела та література

1. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність / О. О. Кваша; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Луганськ : РВВЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. – 560 с.
2. Копйова І. А. Змова на вчинення злочину як обов'язкова ознака співучасті / І. А. Копрова // Проблеми законності. – 2017. – Вип. 137. – С. 113–122.
3. Малиновский А. А. Сравнительное правоведение в сфере уголовного права / А. А. Малиновский. – М. : Междунар. отношения, 2002. – 376 с.
4. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. [2-е вид., виправ.]. – Київ : «АКОНІТ», 2008. – Т. 2: К–П. – 928 с.
5. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. [2-е вид., виправ.]. – Київ : «АКОНІТ», 2008. – Т. 1: А–К. – 928 с.
6. Стратегія національної безпеки України, затв. Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
7. Кваша О. О. Особливості необхідної співучасті у корупційних злочинах / О. О.Кваша // Корупція як загроза національній безпеці України: попереджаємо, протидіємо, переслідуюмо: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 29 лист. 2016 р.). – К.: Національна академія прокуратури України, 2017. – С. 113–116.
8. Береза О. Д. Державна антикорупційна політика: сутність та особливості реалізації в постіндустріальному суспільстві: дис. ... канд. наук з держ. управління / О. Д. Береза. – Київ, 2016. – 218 с.
9. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії: дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Ю. Бусол. – Київ, 2015. – 479 с.
10. Дзюба В.Т. Співучасть у злочині: сучасне розуміння / В. Т. Дзюба // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини: тези доп. та повід. учасників наук.-практ. конф., (Львів, 16 січня 2016 р.) – Київ: АртЕк, 2016. – С. 57–61.
11. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / [уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. [2-е вид., виправ.]. – Київ: «АКОНІТ», 2008. – Т. 3: П–Я. – 864 с.
12. Санчес О. А. Анализ коррупции в различных странах / Оскар Ариас Санчес // Следователь. – 2006. – № 10. – С. 55–58.

Кваша О., Резник Я. Сговор в структуре соучастия в преступлении. В статье обосновано, что сговор – это имманентное свойство и структурный элемент соучастия. Сговор может быть предварительным, когда происходит между соучастниками до начала выполнения объективной стороны преступления. Другой вид сговора, не предварительный, предложено условно называть ситуативным. Ситуативный сговор при соучастии имеет место, когда деятельность одного исполнителя присоединяется к деятельности другого (других) исполнителя уже в процессе совершения преступления, но до его окончания. Общность является наиболее важным признаком соучастия, которая олицетворяет его сущность, по сути, идентифицирует данную форму совершения преступления среди других. Итак, во всех законодательных конструкциях, где используется термин «сговор», говорится о совместных действиях, о сочетании усилий по меньшей мере двух лиц для достижения общей преступной цели. Предложено усовершенствовать понятие структуры соучастия в преступлении, учитывая сделанные выводы, следующим образом: структура соучастия в преступлении - это система ролевых, функциональных и субъективных связей между соучастниками, которые вступили в сговор и взаимодействуют с целью достижения единого преступного результата и реализации собственных целей в пределах групповых.

Ключевые слова: сговор, соучастие, структура соучастия, предварительный сговор, ситуативный сговор.

Kvasha O., Reznik Ya. Conspiracy as a Structural Component of Complicity in the Crime. The article substantiates that a conspiracy is an inherent property and a structural element of complicity. A conspiracy can be a preliminary one, when it occurs between accomplices before the execution of the objective part of the crime. It is proposed to call another, not preliminary kind of conspiracy, a situational one. A situational conspiracy of complicity occurs when one performer's acts are united with the activity of

another participant in the very process of committing the crime, but before its termination. Joint action is the most important sign of complicity which embodies its essence, in fact, distinguishes this form of committing a crime among others. Consequently, in all legislative systems, where the term «conspiracy» is used, it refers to joint actions, the combination of the efforts of at least two persons to achieve a common criminal purpose. The key findings of the study contribute to clarification of the notion of the structure of complicity in a crime. The authors suggest to interpret the structure of complicity in a crime as a system of role, functional and subjective relationships between accomplices who have entered into a conspiracy and interact with a view of achieving a single criminal result and realization of their own goals within the group.

Key words: conspiracy, complicity, structure of complicity, preliminary conspiracy, situational conspiracy.

УДК 343.22

Г. Андрусак

Вік настання кримінальної відповідальності неповнолітніх: законодавча практика зарубіжних країн

Стаття присвячена актуальній темі притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх, зокрема віковій межі настання кримінальної відповідальності. Оскільки це делікатна проблема і законодавець не застрахований від помилок. Проаналізувавши законодавство зарубіжних країн, автор дійшов висновку про те, що переважно вік кримінальної відповідальності диференціюється відповідно до принципу розуміння. Відповідно до нього неповнолітній несе відповідальність з визначеного віку, тільки якщо буде встановлено, що він діяв з розумінням. При цьому законодавець зазвичай встановлює нижню вікову межу (абсолютної безвідповідальності) і верхню (абсолютної відповідальності). Питання про кримінальну відповідальність вирішується судом, виходячи з рівня психічної зрілості дитини, що є проявом індивідуального підходу до кожного конкретного індивіда. Така законодавча практика заслуговує на схвалення, адже вирішувати питання кримінальної відповідальності неповнолітніх лише за «календарно-віковим» мірилом – надто спрощений підхід.

Ключові слова: вік, вікова межа, деліквентна поведінка неповнолітніх, кримінальна відповідальність неповнолітніх, практика зарубіжних країн.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема злочинності неповнолітніх залишається актуальною для всього світового співтовариства, стурбованого пошуком одночасно гуманних та дієвих заходів профілактичного впливу та протидії цьому небезпечному явищу. Специфіка деліквентної поведінки неповнолітніх обумовлена істотними особливостями їх соціально-психологічного розвитку – недостатньою психофізичною, віковою та соціальною зрілістю, нестабільністю моральних цінностей та орієнтирів, схильністю до впливу дорослих правопорушників.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У даному дослідженні ми вивчали та порівнювали міжнародний досвід (Австрії, Англії, Італії, Іспанії, Грузії, Латвії, Польщі, Португалії, Угорщині, Естонії, Норвегії, Ісландії, Фінляндії, Республіки Сан-Марино, Азербайджану, Вірменії, Казахстану, Туркменії, Гондурасі, Колумбії, Нікарагуа, Перу, Йорданії, Нідерландах, Туреччині, Канаді, Швейцарії, США, Кіпру та ін.) щодо питання віку, з якого настає кримінальна відповідальність неповнолітніх.

Мета статті. Відповідно метою статті є аналіз національного законодавства у відповідність до загальновизнаних міжнародних стандартів в сфері правосуддя для неповнолітніх, а також значення віку кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Науковий інтерес становить сучасна практика встановлення законодавством зарубіжних країн віку особи, з якого можливе притягнення її до кримінальної відповідальності (далі задля лаконічності будемо вживати термін «вік кримінальної відповідальності» попри його термінологічну